

Sûzî Çelebi vakfınâmesi (Virniçâ, s. 40)

zelle padişaha şikâyet etti ve onu azlettirdi. Bu olayla padişahın takdirini kazanan şaire Yavuz Sultan Selim, Prizren yakınlarında bugün de mevcut olan Grajdaniik çiftliğine verdi. Buranın gelirini yaptırdığı cami ve medreseye vakfettiği, 919 (1513) tarihli bir sûreti günümüze ulaşan vakfınâmesinden anlaşılmaktadır. Sûzî Çelebi vefatına kadar bu camide imamlık ve medresede hocalık yaptı. 1 Muharrem 931'de (29 Ekim 1524) Prizren'de vefat etti ve camisinin hazîresine defnedildi. Sûzî vakfiyesinin şahitlerinden olan kardeşi Nehârî'nin (ö. 929/1523) kabri de aynı hazîrededir. Vakfiyeden Sûzî Çelebi'nin Ayşe adında bir kızı olduğu öğrenilmektedir. Sûzî'nin şairliğinden övgüyle bahseden şuarâ tezkireleri, onun şairlikte en üst noktayı yakalayan sanatkar bir tabiata sahip olduğunu ifade etmektedir. "Serv-i kaddin dikmesi-

dir şâh-ı gül gülzârda / Eşkimin perverdesidir lâleler kûhsârda" matla'lı gazeli pek çok tezkire yazarı tarafından ıktibas edilmiştir. Âşık Çelebi, başka hiçbir eseri bulunmasa bile bu gazelin Sûzî'nin şairliğine ispata kâfi geleceğini belirtir.

Sûzî Çelebi'nin divan tertip ettiği bilinmemektedir. Eldeki tek eseri mesnevi tarzında kaleme aldığı *Gazavatnâme*'sidir. Sehî Bey'in tezkiresi gibi ilk kaynaklarda 15.000 beyit olduğu sürülen eserden bugüne 1795 beyit ulaşmıştır. Bu durum eserinin başlangıçta daha geniş planlandığı halde tamamlanamadığını veya büyük bir kısmının kaybolduğunu düşündürmektedir. *Gazavatnâme* tevhid ve münâcât ile başlamakta, daha sonra Mihaloğlu Ali Bey'in akınları ve hayatının diğer önemli olayları anlatılmaktadır. Sûzî'nin eseri, iki akıncı beyinin hem biyografilerini hem de gazâlarını konu alması bakımından ayrı bir örneğe sahiptir. Eser 300'e yakın gazavatnâme ve fetihnâme arasında akıncı gazâlarını anlatan tek örnek olup Rumeli fetihleri hakkında olduğu gibi akıncı beylerinin hayat tarzları hakkında da doğrudan bilgi veren değerli bir kaynaktır. Sûzî Çelebi eserini devrine göre oldukça sade bir dille kaleme almıştır. Geçiş bölümlerinde sıradan bir nazım olarak görülen şair Ali Bey'den bahsederken coşkulu ve canlı bir üslûp kullanmaktadır. Bunda akıncılara bizzat katılmasının tesiri olduğu muhakkaktır. Dört nüshası bilinen *Gazavatnâme* (Millet Ktp., Manzum, nr. 1339; Preussische Staatsbibliothek, MS, Or., nr. Qu-1468; Zagreb Yugoslav İlim ve Güzel Sanatlar Akademisi İslâm Eserleri Koleksiyonu, nr. 535/1; Agâh Sırrı Levend'in özel kütüphanesinin deki nüsha) edisyon kritiği yapılarak Agâh Sırrı Levend tarafından yayımlanmıştır (Ankara 1956). Sûzî'nin Mihaloğulları soyun-

Sûzî Çelebi'nin *Gazavatnâme*'sinin ilk iki sayfası (Millet Ktp., Manzum, nr. 1339)

dan olduğu ve Mihal Gazi'nin gazavâtı hakkında bir manzume yazdığına dair kayıt henüz doğrulanmış değildir. *Sicill-i Os-mânî*'de Mihaloğulları'ndan Kanûnî Sultan Süleyman döneminde yaşayan ve ilmiyeden olan Prizrenli bir başka Sûzî Çelebi'den bahsedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sehî, *Tezkire* (Kut), s. 272 (vr. 101^b-102^a); Âşık Çelebi, *Meşâirü's-şuarâ*, vr. 162^b-163^a; Latîfî, *Tezkiretü's-şuarâ ve tabsiratü'n-nuzamâ* (haz. Rıdvan Canım), Ankara 2000, s. 311-314; *Kühû'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısım* (haz. Mustafa İsen), Ankara 1994, s. 178; Kınalızâde, *Tezkire*, I, 491-493; *Osmanlı Müellifleri*, II, 231-232; A. Olesniski, *Suzi Çelebi turski pesnik istorik, XV-XVI veka*, Skopje 1934, XIII; Levend, *Gazavatnâmeler*, s. 181-227; Ayverdi, *Arupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri II-III*, s. 191-192, 227; "Sûzî Çelebi", *Büyük Türk Klâsikleri*, İstanbul 1986, III, 235 vd.; Mustafa İsen, "Akıncı Gazavatnâmeleri ve Sûzî'nin Mihaloğlu Ali Bey Gazavatnamesi", *Sûzî Çelebi* (haz. Osman Baymak), Prizren 1998, s. 9-14; Osman Baymak, *Sûzî Çelebi*, Prizren 1998; Raif Virniçâ, *Sûzî ve Vakıf Eserleri*, Ankara 2000; *Prizrenli Suzi'nin 500 Yılı Bildiriler, Bilgiler, Belgeler* (haz. Altay Suruç Recepoğlu), Prizren 2000; Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî* (haz. Cemal Kurnaz - Mustafa Tatcı), Ankara 2001, I, 457; M. Kemal Özergin v.dğr., "Prizren Kitabeleri", *VD*, sy. 7 (1968), s. 75-97; *Kâmûsü'l-lâm*, IV, 2683; Gönül Alpay Tekin, "Sûzî Çelebi", *El²* (İng.), IX, 916-917; Fahamettin Başar, "Mihaloğulları", *DİA*, XXX, 24-25; "Sûzî Çelebi", *TDEA*, VIII, 58.

MELİHA Y. SARIKAYA

SÜZİDİL
(Sözül)

Türk müzikisinde bir makam.

Klasik dönem bestekârlarından Abdülhalim Ağa'nın buluşu olup Türk müzikisi makam sınıflamasında şed (göçürülmüş) makamlar sınıfına dahil olan ve hüseyinî-aşiran perdesinde karar eden bir makam-

<p>سوزده کجاسه دوزخا رازت دکل غزل که کلاما اوره کار کیم ایلد کوره و نسبت کلاسیه تودورون صده طایفون در بوی ایش بکنس برکوت سنان نذر مشع بو بزم مشیرک که چشک ره ایلیص این چکر برچسده خون حمان الآجرت یایما بوزلد عاسیه کولک سنا غم سوات باک که روحک چکر بر قنار شاد بیوشش سیماد آدام کرتک باغ نیش حسن علدن برکا اوکیم نیش عیالی ایچی اولک اشل جیرلای باغ</p>	<p>کوردن کوشما کوشا رازت دنه مرما رایبه حراف با نا کولکلان سوزک جا ندر کلا قلان کجس دله دهر بود چکر قانیلی یازت قلش آبار چراغ رول روشن صبر ک قلور بوع روان تا ایش نیشیت بو نوبه طویلیش اقودر رفاه کجس کل باغ براکلغ فرافصله دکر کاره شوقه کیم توبه لر کلا حسب اسم سلطان بولم کیسه کله بودا اراغان که زهر کیم کله حاله صونا لطفی سینه کاه است</p>
---	--

اگر کجس جنت کجس جنت
ای فریاط صغله کون بزم
ایچیت دیشم دهم کلا کلا
سپه سیماد دهم کجس جنت
کجس جنت کله باک کون بزم
طاف ایچر خن کله ام اوج کون
کرس کله کجس جنت کله کلا
کیم ایچس دکر کجس جنت
برکوت سنان کجس جنت
طاف ایچر خن کله ام اوج کون
کجس جنت دهر کله کلا
یا نیش برکوت سنان کجس جنت

اگر کجس جنت کجس جنت
ای فریاط صغله کون بزم
ایچیت دیشم دهم کلا کلا
سپه سیماد دهم کجس جنت
کجس جنت کله باک کون بزم
طاف ایچر خن کله ام اوج کون
کرس کله کجس جنت کله کلا
کیم ایچس دکر کجس جنت
برکوت سنان کجس جنت
طاف ایچر خن کله ام اوج کون
کجس جنت دهر کله کلا
یا نیش برکوت سنان کجس جنت

dır. İnci bir seyir karakterine sahip makamın dizisi, zirgüleli hicaz makamı dizisinin, hüseyinî-aşiran perdesine göçürülmesiyle elde edilmiştir. Bu duruma göre makamın dizisi; hüseyinî-aşiran perdesinde yer alan bir hicaz beşlisine beşinci derece bûselik perdesinde bir hicaz dörtlüsünün eklenmesiyle meydana gelir (bk. ZİRGÜLELİ HİCAZ).

Sûzidil inci bir makam olduğundan birinci merteye güçlü tiz durak hüseyinî perdesi olup bu perdede yarım karar yapılabilmektedir. Bu kararı yapabilmek için, hüseyinî perdesi üzerinde bir seyir alanına ihtiyaç vardır. Bu da durak perdesi üzerinde bulunan hicaz beşlisinin veya dizinin tamamının tiz durak hüseyinî perdesi üzerine göçürülmesiyle elde edilir. Böylece makam hem tiz taraftan genişletilmiş hem de geniş bir seyir alanı elde edilmiş olur. Ancak bu tiz taraftaki simetrik genişleme yerine hüseyinîde hümâyün dizisinin veya aynı perdede acemli uzzâl dizisinin getirilmesiyle de yapılabilir ki bu takdirde makam birleşik bir makam olur. Burada her iki genişleme şekliyle, yani hüseyinî üzerine sekiz sesli bir dizi getirmekle on beşli sesli bir seyir alanını meydana geldiğini, bu durumun saz eserleri için uygun olmakla beraber sözlü eserler için pek uygun olmadığını ifade etmek gerekir. Zira her sazda on beş ses bulunabilmesine rağmen her ses icracısında bu kadar perde genellikle yoktur. Bu sebeple sözlü eserler için sadece hüseyinî-aşirandaki hicaz beşlisi veya bunun bir, iki ses fazlasının göçürülmesi teknik açıdan daha uygundur.

1. şekil genişleme

2. şekil genişleme

Sûzidil
makamı
seyir
örneği

Makamın birinci merteye güçlü tiz durak hüseyinî perdesi olup bu perdede hicaz çeşniyle yarım karar yapılır. Ana dizinin ek yerindeki bûselik perdesi ise ikinci merteye güçlüdür ve bu perdede yine hicaz çeşniyle asma karar yapılacak, düğâh perdesi de önem kazanmış olacaktır.

Makamın eski tariflerinde, "Hisar-bûselik makamının icrasından sonra hüseyinî-aşiran perdesinde zirgüleli hicaz çeşni ile karar vermektir" ifadesi kullanılmıştır. Bu tarif de doğrudur. Çünkü seyir sırasında inci nağmelerde nîm-hisar perdesi atılıp yerine nevâ perdesi getirilerek düğâh perdesine bûselik çeşniyle düşülür ve bu perdede bûselikli bir asma karar yapılır. Bu şekilde düğâh perdesinde ikinci çeşit bir bûselik dizisi meydana gelir. Güçlü hüseyinî perdesindeki hicazlı yarım karardan sonra düğâh perdesinde bûselikli asma kararın yapılması hisar-bûselik makamına bir geçkidir. Bu arada hüseyinî-aşiran perdesinde de bir hicaz dörtlüsü bulunduğuna göre hüseyinî-aşiran ile hüseyinî perdeleri arasında bir hümâyün dizisi meydana gelmiş olur. Fakat hüseyinî-aşirandaki hicazın yedeni zirgüleli olduğundan bu diziyeye zirgüleli hümâyün dizisi demek doğru olur. Gerek düğâhtaki bûselik gerekse hüseyinî-aşirandaki zirgüleli hümâyünün iç içe girmesi, sùzidil makamının gerçekte birleşik bir makam olduğunu gösterirse de makamın çıkış noktası şed yoluyla olduğu için Arel-Ezgi nazariyatında şed makamlar sınıfına konulmuştur. Ancak gerçek şudur ki bu makamdaki hemen bütün eserler hüseyinî-aşiranda yedeni zirgüleli olan bir

hümâyün dizisiyle karar eder (bu açıdan bakıldığında, bütün şed ve hatta basit makamlarda sürekli olarak karşılaşılan bu köklü değişiklikler Arel-Ezgi nazariyatındaki basit makamlar, şed makamlar, birleşik makamlar sınıflamasının ne derece doğru bir tasnif olduğu ve istisnasız bütün makamların birleşik olup olmadığı konusu düşünölmeye değer bir husustur).

Sûzidil makamının donanımına fa için koma, sol ve re için bakiye diyezleri konular ve gerekli değişiklikler eser içinde gösterilir. Portenin altındaki bakiye diyezli re (kaba nîm-hisar) perdesini yeden olarak kullanılan makamın dizisini meydana getiren seslerin isimleri pestten tize doğru hüseyinî-aşiran, dik acem-aşiran, nîm-zirgüle, bûselik, çârgâh, nîm-hisar veya nevâ ve hüseyinîdir. Genişlemiş kısımda ise dik-acem, nîm-şehnaz, muhayyer ve tiz bûselik perdeleri yer alır.

Makamın seyrine tiz durak hüseyinî perdesi civarından başlanır. Bu perde eksen olmak üzere bütün dizide ve genişlemiş bölgede karışık gezinilip hüseyinî perdesinde zirgüleli hicaz çeşniyle yarım karar yapılır. Bu arada gerekli yerlerde diğer asma kararlar da gösterilerek düğâh perdesine bûselik çeşniyle düşülür, bu perdede yapılan asma kararlar hisar-bûselik makamı sona erdirilir. Nihayet hüseyinî-aşiran perdesine hicaz dörtlüsü ile düşölüp bu perdede kaba nîm-hisar perdesi yeden olarak kullanılarak tam karar yapılır.

Abdülhalim Ağa'nın ağır düyek, Tanbûrî Ali Efendi'nin devr-i kebîr peşrevleri; Abdülhalim Ağa'nın saz semâisi; Hacı Sâdulah Ağa'nın, "Beni ey gonca-fem bülbül-sıfat nâlân eden sensin" mısrayla başlayan ağır semâisi; Tanbûrî Ali Efendi'nin, "Ceyhûn arayan dîde-i giryânımı görsün" mısrayla başlayan yürük semâisi; Şemseddin Ziyâ Bey'in sengin semâisinde, "Ey gonca açıl zevkini sür fast-ı bahârin", Leon Hancıyan'ın curcuna usulünde,

“Cânâ gam-ı aşkınla perîşan gezer oldum”, Tanbûrî Ali Efendi'nin aksak usulünde, “Her bir bakışınla neşe buldum”, Leylâ Saz'ın ağır aksak usulünde, “Âsuman ağlar hem inler girye-bâr oldukça ben” mısralarıyla başlayan şarkıları; Zekâî Dede'nin Mevlîvi âyiniyle düyek usulünde, “Yüce sultanım derde dermânım”, Hamâmüzade İsmâil Dede Efendi'nin düyek usulünde, “Ey derde derman dermânım Allah” ve Selahattin Demirtaş'ın, “Ey pâdişâh-ı lem-yazel v'ey kâdir ü hayyü'l-ezel” mısralarıyla başlayan ilâhileri bu makamın örnekleri arasındadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülbâki Nâsır Dede, *Tedkik ü Tahkik* (nşr. Yalçın Tura), İstanbul 2006, s. 50-51; Hâşim Bey, *Mûsikî Mecmuası*, İstanbul 1280, s. 41-42; Tanbûrî Cemil Bey, *Rehber-i Mûsikî*, İstanbul 1321, s. 61-62; Suphî Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Musiki-si*, İstanbul 1933-40, I, 246-247; IV, 267; Hüseyin Sâdeddin Arel, *Türk Mûsikîsi Nazariyatı Dersleri* (haz. Onur Akdoğan), Ankara 1991, s. 349; İsmail Hakkı Özkan, *Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Üsûlleri Kudüm Velveleleri*, İstanbul 2006, s. 273-275.

İSMAİL HAKKI ÖZKAN

SÜZİDİLÂRÂ

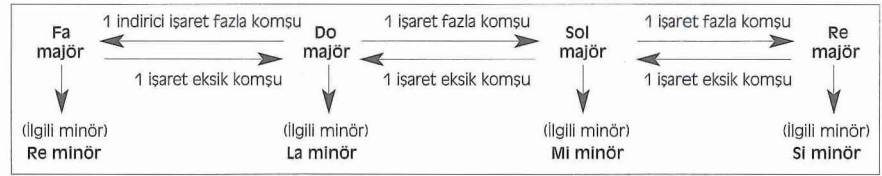
(سوزدیلارآ)

Türk müzikisinde bir makam.

Türk müzikisinin büyük hâmis ve beslekârı Sultan III. Selim'in buluşu olup rast perdesinde karar eden ve seyir özelliği bakımından çıkıcı veya çıkıcı-inici olarak kullanılabilen bir makamdır. Bu makama “niğâr” adı verilmiştir. Arel-Ezgi nazariyatına göre makamın dizisi, rast perdesindeki çârgâh dizisine çârgâh perdesindeki çârgâh dizisinin katılmasından meydana gelmiştir. Burada belirtmek gerekir ki bu çârgâh dizileri, klasik devirde çârgâh dizisi veya makamı adıyla anılan çârgâhtaki zirgüleli hicaz dizisi değil TTBT + TTB aralıkları ihtiva eden do majör dizileridir (Arel-Ezgi nazariyatında ana dizi olarak kabul edilmiş bulunan bu çârgâh dizisi Türk müzikisinde hiçbir zaman makam olarak kullanılmamıştır).

Güçlü perdesi olarak nevâ ve çârgâh perdelerinin kullanılabildiği sûzidilârâ makamı Arel-Ezgi nazariyatına göre biri rastta, diğeri çârgâhta olmak üzere iki majör diziden meydana gelmiştir. Bu duruma göre Batı müziği bakımından do majör ve sol majör olan bu iki dizi yine Batı müziğinde olduğu gibi komşu tonlara geçkiler yapar. Bu komşu tonlar herhangi bir majör veya minörün ilgili majör ve minörü, o majör veya minörün bir değiştirme işareti fazla ve bir işaret eksik yakın komşuları, bu komşuların da ilgili majör ve minörleridir. Bu sebeple Batı müziğinde her tonun (dizi) beş adet komşu tonu vardır. Sûzidilârâ makamı da iki majör diziden meydana geldiğine göre seyir sırasında bu komşu tonlara geçilip asma kararlar yapılır. Aslında makamı teşkil eden iki majör dizi de komşu tondur. Sûzidilârâ makamındaki bütün bu komşuluklar ve böylece meydana gelen asma kararlar şematik olarak şöylece gösterilebilir:

Bu şekil Türk müzikisi bakımından ifadelendirilirse sûzidilârâ makamının asma kararları şu şekilde sıralanabilir (burada majör dizilerin çârgâh, minör dizilerin bûselik olduğu hatırlanmalıdır): Makamın dizilerinden biri olan çârgâh yani do majörün ilgili minörü la minör Türk müzikisinde bûseliktir. Bu sebeple düğâh perdesinde bûselikli asma karar yapılır. Do majörün bir indirici işaret fazla komşusu fa majördür ve fa majörün komşu minörü ise re minör, yani nevâ yahut yegâhta bûseliktir. Dolayısıyla nevâ perdesinde de bûselikli kalıplar yapılabilir. Hatta bu makamdaki eserlerde görülen, yerinde hicazlı ve yerinde nikrizli asma kararlar da yegâh perdesindeki re minör, yani ikinci şekil bûselik dizisinin üst bölgesidir. Bu yegâhtaki ikinci şekil bûselik dizisi aynı zamanda makamın pest taraftaki genişlemesini teşkil eder.

Sûzidilârâ makamının diğer dizisi rastta çârgâh yani sol majördür. Bu dizi ile rast perdesinde karar edilecektir. Sol majörün ilgili minörü mi minördür. Bundan dolayı hüseyinî perdesinde bûselik çeşniyle asma karar yapılır. Yine sol majörün bir işaret fazla komşusu re majördür. Bu sebep-

le de nevâda çârgâhlı asma karar, bazan da yarım karar yapılır. Re majörün ilgili minörü si minör olduğuna göre bûselik perdesinde bûselikli asma kalıplı yapılabilir. Bütün bunlar özetlenirse sûzidilârâ makamı seyri sırasında hüseyinî, nevâ ve yegâhta bûselikli, nevâ ve çârgâhta çârgâhlı, bûselikte bûselikli, düğâhta bûselikli ve hicazlı, rastta nikrizli (yegâhtaki ikinci şekil bûselik dizisi sebebiyle), hüseyinî-aşıranda bûselikli, yegâhta bûselikli ve çârgâhlı asma kararlar yapılabilir.

Sûzidilârâ makamının donanımına hiçbir işaret konmaz. Makamı teşkil eden dizilerin seslerinin pestten tize doğru isimleri şunlardır: Rastta çârgâh dizisi: Rast, düğâh, bûselik, çârgâh, nevâ, hüseyinî, mâhur, gerdâniye. Yerinde çârgâh dizisi: Çârgâh, nevâ, hüseyinî, acem, gerdâniye, muhayyer, tiz bûselik ve tiz çârgâh. Yerinde hicaz dördülsü: Düğâh, dik kürdî, nîm-hicaz ve nevâdır. Portenin birinci aralığındaki küçük mücennep diyezli fa (geveşt) per-

desinin yeden olarak kullanıldığı sûzidilârâ makamı pest taraftan iki şekilde genişler. Bu genişlemeler yegâh perdesine çârgâh ve bazan bûselik çeşniyle inilerek yapılır.

Sûzidilârâ makamının seyrine rast veya çârgâhtaki dizilerden biriyle başlanabilir. İki dizide karışık gezinildikten sonra güçlüde yarım karar yapılır. Bu arada gerekli yerlerde gereken asma kararlar da gösterilir. Nihayet rasttaki çârgâh dizisiyle rast perdesinde genellikle yedenli tam karar yapılır.

Sûzidilârâ makamı Arel-Ezgi nazariyatında her ne kadar iki çârgâh dizisinden mey-